

Kada s roditeljstvom nešto pođe po zlu

Maja Grubišić |
12. kolovoza 2023.

Foto: pixabay.com

Prema posljednjem Istraživanju Pravobraniteljice za djecu o djeci i mladima bez odgovarajuće roditeljske skrbi ...*na dan 31. prosinca 2022. godine u ustanovama je bilo 818 djece, od kojih 568 na smještaju i 250 u organiziranom stanovanju, što je povećanje za 12-ero djece u odnosu na 2021. godinu. To bi povećanje bilo i veće, s obzirom na brojne upite Centara za socijalnu skrb (CZSS) upućene prema ustanovama u kojima se traži prijem djece, da njihovi kapaciteti nisu popunjeni.* Također, u Godišnjem statističkom izvještaju za 2021. godinu nadležnog ministarstva navodi se da je u udomiteljske obitelji na dan 31. prosinca 2021. godine bilo smješteno 1 980 djece, što dakle ukupno iznosi 2 798 djece. Ovako velik broj djece koja ne mogu živjeti u vlastitim obiteljima pokazuje da se alternativna skrb za djecu i mlade ne može gledati odvojeno od roditeljstva kao korijena obiteljskog odnosa. Roditelji su biološki i

pravni skrbnici djeteta imaju odgovornost i ulogu u odgoju i brizi za dijete, a ako je nemaju i zanemaruju to može imati ozbiljne posljedice na fizičko, emocionalno i mentalno zdravlje djeteta. Ako mjere pružanja pomoći i podrške socijalnih službi usmjerene na dijete i obitelj nisu bile učinkovite, uslijedit će uklanjanje djeteta iz okruženja štetnog za njegovu dobrobit, a zatim i njegov smještaj u neki od oblika alternativne skrbi, među kojima je i udomiteljstvo.

Što sve obuhvaća roditeljstvo?

Kako odgajati dijete i još preciznije, kako ispravno odgajati dijete? I što znači ispravno? Ovisi li to, primjerice, o nacionalnoj pripadnosti, o tradiciji, o kontinentu ili državi u kojoj živimo, i/ili postoje snažne univerzalne vrijednosti koje vrijede za svako roditeljstvo bez obzira na navedene različitosti koje znanstvenici koji se bave postavkama ljudskoga razvoja nazivaju *roditeljskim etnoteorijama*? Jedna od znanstvenica koja desetljećima istražuje fenomen roditeljstva je i Sara Harkess sa Sveučilišta u Connecticutu koja je dugi niz godina proučavala roditeljstvo u različitim kulturama diljem svijeta te je došla do zaključka da se ispravan odgoj definira na temelju duboko društveno i generacijski usađenih uvjerenja. Stoga, možemo reći da smo većinu naših postavki o roditeljstvu usvojili od roditelja i u nas su usađene odgojem. Ipak, međunarodni ugovor koji predstavlja Konvencija Ujedinjenih naroda (UN) o pravima djeteta, a koja je stupila na snagu 2. rujna 1990. godine, odnosi se na sve kulture i sva društva te definira ključna prava djeteta koja se moraju poštovati u svim kulturama, primjerice pravo na život te na fizički i duhovni razvoj, na obrazovanje, zdravlje, zaštitu od nasilja, izražavanje mišljenja u svim pitanjima koja ih se tiču, na obitelj, igru i slobodno vrijeme, identitet, zaštitu od rada i pravo na zaštitu u ratnim sukobima. Jedno od temeljnih prava je, dakle, pravo na obitelj koje uključuje zaštitu od odvajanja od roditelja protiv volje roditelja i djeteta, stoga za odvajanje trebaju postojati zaista opravdani i valjani razlozi. Pa čak i tada dijete ima pravo održavati obiteljske veze s roditeljima i rodbinom jer su te veze važne za njegov identitet i osjećaj pripadnosti.

Da je roditeljstvo polazišna točka slaže se i **Ljiljana Ban**, socijalna radnica koja iza sebe ima dvadeset godina iskustva s mladima iz alternativne skrbi.

Nakon završetka studija uključila se u rad organizacija civilnog društva u Hrvatskoj, ali i u Europi. Prvih desetak godina rada fokusirala se na rad na preventivnim programima koji su uključivali rad s djecom i roditeljima na teme promocije dječjih prava, prevencije nasilja, ovisnosti i slično. Drugih deset godina profesionalnog rada s mladima, primarno onima u alternativnoj skrbi, donijelo joj je i suradnju s nizozemskom organizacijom Stichting Kinderperspectief, za koju posljednjih godina i radi, između ostalog i kao izvršna urednica stručnog časopisa za alternativnu skrb *Alternativni mod dom*.

Ako razmišljamo o sebi i svom identitetu, dakle o onome što nas određuje, sve kreće od naše biološke obitelji, govori Ljiljana Ban. Svima nam se događa da kod sebe prepoznamo obrasce ponašanja koje smo poprimili od roditelja. Kako postajemo stariji to se sve više sjećamo nekih događaja iz roditeljskog doma koje smo upamtili, nekih rečenica koje su izgovorene i puno toga što nije bilo izgovoreno, ali je ipak bitno utjecalo na naš sustav vrijednosti, na naša uvjerenja, samosvijest i sigurnost. Posebno nam u sjećanju ostaju bolne uspomene, čak i iz onog najranijeg razdoblja u kojem roditelji još nisu ni svjesni da dijete upija sve, iako još ne govori. Tako roditelji previđaju da se dijete nalazi u istoj prostoriji i upija energiju, riječi i ponašanja te misle kako to nema nikakvog utjecaja jer se oni super ponašaju prema djetetu. Ali, dijete vidi, čuje i osjeća, a još je gore to što sve što se događa u njemu ne može i ne zna izraziti. Uloga roditelja u ranom razvoju djeteta može se promatrati i kroz osobine braće ili sestara unutar iste obitelji. Kako se radi o djeci koju su dobili kroz različit vremenski period tijekom kojeg su se, svjesni toga ili nesvjesni, ipak mijenjali postoje vidljive razlike u razvoju i odgoju djeteta. Ponekad u opisu braće i sestara stoji rečenica: 'Od istih roditelja, a toliko različiti'. Čak će i roditelji ponekad reći kako su im djeca toliko različita, a isto su ih odgajali, ali nisu. Niti su roditelji isti, stariji su, drugačiji su, niti je okolina ista, a sve to itekako ima utjecaja. Obitelj ima svoju dinamiku i na nju utječu i okolina i svi članovi obitelji, kao što i obitelj povratno djeluje na sve svoje članove i okolnu zajednicu, istaknula je Ban.

Je li nam naša biološka sposobnost da budemo roditelji dovoljna kompetencija za roditeljstvo?

S obzirom da se o reproduktivnim sposobnostima i o onome što je obuhvaćeno sintagmom 'planiranje obitelji' kroz školski sustav, a onda i u obiteljskom i širem društvenom okruženju ne uči gotovo ništa, ispada da se radi o marginalnom, a ne o jednom od najznačajnijih segmenata društva i njegovog razvojnog puta. Jesmo li prije no što djecu donesemo na svijet svjesni svoje odgovornosti da im osiguramo sve potrebno za zdrav i pravilan rast i razvoj, od kvalitetne i nutritivno potrebne prehrane i adekvatne prostorne okoline pa sve do emocionalno stabilne i sigurne zajednice. Možda je i sami nismo imali, ali to nas ne opravdava da je ne stvorimo i ne pružimo svojoj djeci. U svakom slučaju potrebno je informirati se o svim emocionalnim i mentalnim izazovima koje, pored radosti, donosi roditeljstvo i vidjeti jesmo li emocionalno, fizički, mentalno i financijski spremni za tu ulogu. O tome svakako trebamo i sustavno razmišljati te za djecu i mlade stvarati okolinu u kojoj će oni moći razvijati vještine i vrijednosti koje su potrebne za društveni prosperitet, poput etike i morala, kreativnosti, ljubavi prema učenju, kritičkog razmišljanja i emocionalne inteligencije. Pa ipak, u razmjerno velikom broju slučajeva okolina u kojoj se djeca nalaze upravo je suprotna, a roditeljska briga u tolikoj mjeri izostaje da postoji ugroza za djetetovo zdravlje i život pa čak doživljavaju i fizičko ili seksualno zlostavljanje.

Nijedno dijete nije oduzeto bez velikih, važnih i opravdanih razloga, to želim naglasiti, ističe Ban dodajući kako, iako danas u puno manjoj mjeri, još uvijek postoji percepcija da socijalni radnici idu okolo i uzimaju djecu roditeljima. U prvih deset godina svoga rada kao socijalne radnice često sam radila s djecom u školi i kad bih im se predstavila odmahmi rekla: 'Vi ste ona koja otima djecu'. Kada postoji ozbiljna zabrinutost za dobrobit djeteta, socijalne službepoduzimaju mjere poput privremenog izuzimanja djeteta iz obitelj jer bi njegov ostanak značio neposrednu opasnost za njegovu dobrobit.

Prijave roditelja kojima je privremeno ograničeno pravo na roditeljsku skrb upućene Centrima za socijalnu skrb također pokazuju da oni često ne vide opravdanost ovakvog postupka, odnosno da svoje ponašanje prema djetetu ili djeci sami sebi itekako dobro opravdavaju, pa u njima ističu svoje nezadovoljstvo izborom ustanove u koju su djeca smještena, udomiteljskom

obitelji ili srodnikom kojem su dijete ili djeca povjerena na svakodnevnu skrb. Navode, također, kako su im djeca „oteta“ te da ne znaju i ne razumiju razloge njihova izdvajanja. Ured Pravobraniteljice za djecu postupao je kod gotovo svih takvih prijava te ustanovio, a što navodi i u svom Izvješću, da se iz svih slučajeva Centara za socijalnu skrb nedvojbeno može zaključiti da se radi o objektivnoj procijeni ugroze za djetetov psihofizički i socijalni razvoj, zbog čega je bilo nužno izmjestiti ga iz biološke obitelji. Centri za socijalnu skrb pri tome vode računa o provođenju mjera za zaštitu prava i dobrobiti djeteta, a temeljem liste razvojnih rizika djeteta.

Rizici u ostvarivanju prava djece

Siromaštvo je i dalje među ključnim rizicima u ostvarivanju prava djece, a osiguranje primjerenog stanovanja predstavlja ozbiljan problem za mnoge roditelje, posebno one romske nacionalnosti. Romske obitelji vrlo često imaju sve parametre koji predstavljaju najveću izloženost riziku od siromaštva, poput niskog intenziteta rada, nižeg stupnja obrazovanja, većeg broja djece i života u izdvojenim naseljima. Prema rezultatima Istraživanja baznih podataka koje je proveo Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina preko 92 posto romskih obitelji živi ispod praga rizika od siromaštva te je u 48 posto romskih kućanstava neki član obitelji barem jednom ili više puta tijekom mjeseca išao spavati gladan. Najveći udio romskih kuća je u lošem ili ruševnom stanju, oko dvije trećine kućanstava ima problema s vlagom, oko 42 posto ima trula prozorska okna, a jedna trećina nema dovoljno sunčevog svjetla. Više od polovice romskih kućanstava u kući ili stanu nemaju WC, a svako drugo kućanstvo nema tuš ili kadu u stambenom prostoru. Čak 73 posto kućanstava nije spojeno na sustav kanalizacije, 43 posto ih nema vodu dobivenu putem vodovoda, 20 posto u stambenom prostoru nema kuhinju, a 11 posto nema struju.

Osim siromaštva, koje je uključeno i u razloge za diskriminaciju, drugačija nacionalna pripadnost, kultura i jezik, a što je slučaj kod romske djece, također predstavljaju moguće uzroke za izrugivanje, omalovažavanje i izolaciju, kao i za nejednak pristup zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju. Što se

pak diskriminacije tiče, rezultati Istraživanja o stavovima i razini svijesti o diskriminaciji i pojavnim oblicima diskriminacije koje je Pučka pravobraniteljica predstavila početkom 2023. godine pokazuju da je 27,8 posto sudionika Istraživanja izjavilo da su barem jednom bili diskriminirani, što je najveći zabilježeni skok u četrnaest godina otkad se provodi istraživanje. I dok su se predrasude prema azilantima i pripadnicima LGBTQ zajednica u Hrvatskoj smanjile, povećala se diskriminacija prema Romima prema kojima je izražena najveća socijalna distanca.

Nadalje, među problemima koji otežavaju ostvarenje dječjeg prava na zdrav i sretan život svakako je i nedostatna podrška za mentalno zdravlje, a koja se očituje, primjerice, u emocionalnom zanemarivanju i nedostatku poticajnog, sigurnog i stabilnog okruženja. Stoga, ne čudi da se najviše prijava u 2022. godini odnosilo na ostvarivanje prava djece iz romskih obitelji koja ulaze u najranjiviju skupinu djece kod koje pored isključivanja iz društvenog okruženja postoji i realna opasnost od samoisključivanja zbog osjećaja ranjivosti. Kada, dakle, Centri za socijalnu skrb uoče da su neki od navedenih rizika svakodnevno prisutni u životu djeteta te da nemaju tendenciju poboljšanja, već se radi o stalnoj ugrozi djetetovog prava na život i razvoj, trebaju provesti njegovo izdvajanje iz obitelji i smještaj u udomiteljsku obitelj ili u dom u kojem će mu biti pružena alternativna skrb. Tu dolazimo do novog problema, a to je nedostatak smještajnih kapaciteta s kojim su CZSS-ovi redovito suočeni, kako u domovima tako i u udomiteljskim obiteljima, pa se događa da uopće i ne predlažu djetetovo izdvajanje. Daljnje praćenje obiteljske situacije i života djeteta prepušteno je aktivnostima, osobnim odnosima i poduzetnosti pojedinih stručnih radnika koji su zbog nedovoljnog broja prisiljeni fokusirati se na goruće slučajeve.

Prema mojim saznanjima sustav smještaja u alternativnoj skrbi u Hrvatskoj je toliko prenapučen da se djeca ne mogu izdvojiti iz obitelji iz kojih bi trebala biti izdvojena jer ih se nema gdje smjestiti. To nas stavlja pred ozbiljno pitanje što će sutra biti s tom djecom koja ostaju u uvjetima u kojima ne bi smjela biti, govori Ban. Upravo je odrastanje period u kojem se postavljaju temelji odgovornog funkcioniranja buduće odrasle osobe i socijalne komunikacije, a

na ovaj način ne postoje uvjeti za zdravu osnovu. Ovdje dolazimo do činjenice koju sam često čula od aktera na terenu, a to je da nitko ili rijetko tko želi romsko dijete. Ali, to nije naša izolirana situacija u Hrvatskoj, već je isti slučaj i u drugim zemljama Europske unije, a o tome govori i Ban: *Unatrag dvije godine kao predstavnica organizacije FICE Hrvatska – Centra za podršku zajednicama, stručnjacima, obitelji, mladima i djeci za kvalitetniji i cjelovitiji život intenzivno sam surađivala s Eurochildom, mrežom organizacija i pojedinaca koji rade s djecom i za djecu u Europi. Radilo se o kampanji „Opening Doors“ u sklopu koje je naglasak bio na deinstitucionalizaciji u smještaju djece i davanju prvenstva obiteljskom udomljavanju. Na redovitim sastancima s kolegama iz 16 europskih zemalja u Bruxellesu dolazilo je do razmjene znanja i iskustava te su se temeljem analize aktualnih istraživačkih podataka po pojedinim zemljama pripremale različite zagovaračke kampanje i akcije, a koje su uključivale i Europski parlament. Neke od tematskih sjednica bavile su se prezastupljenošću romske djece u alternativnoj skrbi jer je većina europskih kolega istaknula ovu situaciju i u svojim zemljama. To konkretno znači da je u odnosu na većinsku populaciju postotak djece iz romske populacije u alternativnoj skrbi znatno veći pa se postavilo pitanje po kojem se ključu izdvajaju romska djeca iz njihovih obitelji i jesu li ta izdvajanja uvijek opravdana. Postojala je sumnja da drugačiji način života romskih obitelji većinska populacija doživljava kao neprimjerene i neadekvatne uvjete te je sugerirano da treba objektivno procijeniti svaku situaciju jer se neadekvatnost ne smije definirati na temelju toga što uvjeti nisu istovjetni onima u većinskom stanovništvu ili onome što većinsko stanovništvo misli kakvi bi trebali biti. Kada tome dodamo predrasude prema Romima koje su u porastu i sve prije navedene rizike s kojima se romska djeca suočavaju, naravno da to utječe na udomljavanje i na posvajanje*

I da se vratimo na obitelj, na roditeljstvo u kojem je nešto pošlo po zlu, a prelama se na djetetovim leđima, kako tijekom zajedničkog života roditelja, tako, nažalost, i u velikom broju slučajeva nakon rastave braka kada roditelji nastavljaju s pritužbama jedan protiv drugog vezano uz postupke prema djetetu, a onda i uz obvezu uzdržavanja djeteta. Prijave o povredi prava djeteta u području obiteljskih odnosa u 2022. godini su i nadalje zastupljene u

velikom broju, a prema Istraživanju Pravobraniteljice za djecu bilo ih je 420. Od toga se 302 prijave odnose na djetetovo pravo na život u obitelji i roditeljsku skrb oba roditelja, a 24 na uzdržavanje.

Ono što se može primijetiti je nedovoljno definirana međuinstitucionalna suradnja na prevenciji i rješavanju pojedinačnih, manje složenih slučajeva, kao i nedovoljan kapacitet stručnjaka za rad s (biološkom) obitelji. Za trajnije i učinkovitije promjene, smatra Ban, potrebno je sa svim dionicima ovih procesa raditi u kontinuitetu. *Najčešće se događa da dijete bude izdvojeno iz obitelji, bude udomljeno ili smješteno u dječji dom, ponekad i u odgojni dom i time kao da je cijeli problem riješen. Kao da je to dijete bilo problem, a ne obiteljska zajednica u kojoj se dijete rodilo i živjelo. Najednom se s tom obitelji više nitko ne bavi i ona je prepuštena sama sebi sa svim svojim problemima. Nerijetko u toj obitelji budu rođena i nova djeca i agonija se nastavlja,* objašnjava Ban i dodaje: *Postoje i situacije da se djeca kada navrše određenu dob i/ili završe školovanje i moraju izaći iz udomiteljske obitelji ili doma vraćaju u svoju biološku obitelj, dakle na mjesto iz kojeg su bila izdvojena prije, primjerice, 15 godina, a situacija je često još gora nego tada, a za mnoge je, nažalost, to jedina opcija.*

Izazovi pred kojima se danas nalazi obitelj

Lista izazova pred kojima se danas nalazi svaka obitelj redovito se puni novim sadržajima koji ozbiljno ugrožavaju njezinu ulogu društvenog nukleusa u kojem se djeca uče komunikacijskim i ostalim socijalnim vještinama, suradnji i empatiji, a što se u konačnici odražava na cijelu zajednicu. Sve je teže uspostaviti ravnotežu između obiteljskog i poslovnog života, roditeljskih i profesionalnih obaveza. Nesigurnost posla, rastući životni troškovi i ostali financijski pritisci doprinose povećanju ekonomskih izazova, a digitalno doba suočava nas s odgojem u kojem su djeci dostupni najrazličitiji sadržaji većinom neprimjereni za njihovu dob i mentalni razvoj, a roditelji i sami ne znaju kako usmjeravati djecu u ponašanju na internetu i u prepoznavanju opasnosti koje vrebaju, a koje ona, primjerice zbog manjka životnog iskustva, ne mogu prepoznati. Sve je više osoba, pa tako i roditelja, s problemima u

mentalnom zdravlju, uključujući stres, anksioznost i depresiju, a koji utječu na funkcioniranje cijele obitelji. Izazovi vlastitog procesa starenja, kao i oni povezani s brigom o starijim članovima obitelji, pružanje podrške djeci u obrazovnom okruženju koje se ubrzano mijenja i mnogi drugi izazovi zahtijevaju da kreatori politika i institucije odigraju značajniju ulogu u stvaranju politika i sustava podrške koji bi bili prilagođeni suvremenim potrebama obitelji s ciljem njihovog učinkovitijeg rješavanja.

U tom kontekstu treba, primjerice, redovito razmatrati strategiju smanjenja siromaštva, kontinuirano raditi na stvarnom povećanju ravnopravnosti spolova, razraditi sustav osiguravanja primjerenog stanovanja za obitelji s djecom u riziku od siromaštva te ustrajati na zaštiti i ostvarenju svih ljudskih prava i o njima učiti od rane školske dobi.

Odgoj djece u opisanim uvjetima zaista je zahtjevan proces, ali uz ljubav, podršku, kontinuiran i naporan rad roditelji djetetu mogu pružiti priliku za sretan i uspješan život usprkos ograničenjima. *Stručnjaci ističu i uvijek iznova ponavljaju kako je znanstveno dokazano da je svakom ljudskom biću potrebna barem jedna osoba na koju ono može računati onda kada mu srce 'puca' ili zbog sreće ili zbog tuge, dakle da imamo nekog svog, a svako dijete bi voljelo da je ta osoba njegov roditelj,* govori Ban. Stoga svi zajedno trebamo težiti razvoju roditeljstva kao odnosa uzajamne ljubavi, razumijevanja i povjerenja.

Objavu ovog teksta podržala je Agencija za elektroničke medije u okviru programa poticanja novinarske izvrsnosti